

1

Vol. 3
Summer 2022

Research Paper

Received:
28 March 2022
Revised:
10 July 2023
Accepted:
28 June 2022
Published:
20 June 2022
P.P: 41-74

ISSN: 2717-3674
E-ISSN: 2717-3666

Journal Future Studies of the Islamic Revolution

The Bio-Moral Future Of Iranians In The Light Of Secularization And Silence: (Analysis Of Students' Reaction In The Face Of The Issue Of Hijab In The Virtual Group)

Mahmoud Saeedi Rezvani ^{*1} | Fatemeh Gholami ²

Abstract

Objective: Considering the importance of observing the divine limits in individual and social dimensions, the present study examines the degree of students' adherence to religious orders and invites each other to protect values and interdiction anti-values. This futuristic study was conducted with a normative approach and content analysis method of the theme network type, with the study of a virtual student group. The content provided by the participating users was recorded and analyzed in response to the prohibition of the denial of bad hijabi, including text, image, emoji, sticker and gif. As a result, 15 basic themes were obtained, which were combined and summarized into four organizing themes: "melee", "excuse making", "unlit candle" and "silence poison" and finally the comprehensive single theme "abnormal sovereignty" was formed. the behavior of a minority group and the silence of the majority of students in this virtual group was such that not only was the phenomenon of bad hijabi not condemned, but also the critic was forced to delete his messages. Therefore, the probable future will be the news of the prohibition of denial, increasing silence and inattention to anti-values, changing the position of critic and erring and behavioral tyranny of erring people. The findings of the present study can be considered as a flip for cultural managers to pay attention to the coefficient of some decisions, in cyberspace or at the community level.

Keywords: Prohibition of Denial, Future, Secularization, Silence, Students' Virtual Group.

1. Corresponding author: Associate Professor, Department of Curriculum and Education Studies and Planning, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

Saeedy@um.ac.ir.

2. Master of Education Management, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.

Cite this Paper: Saeedi Rezvani, M & Gholami, F. (2022). The Bio-Moral Future Of Iranians In The Light Of Secularization And Silence: (Analysis Of Students' Reaction In The Face Of The Issue Of Hijab In The Virtual Group). *Crisis Management and Emergency Situations*, 1(3), 41–74. DOR:

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.1.2.0>

Publisher: Imam Hussein University **Authors**

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

دوره سوم
بهار ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۳/۰۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۳
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۳/۳۰
صص: ۷۴-۴۱

شابا چاپی: ۲۷۱۷-۳۶۷۴
الکترونیکی: ۲۷۱۷-۳۶۶۶

آینده زیست اخلاقی ایرانیان در پرتو عرفی شدن و سکوت: (تحلیل واکنش دانشجویان در مواجهه با امر حجاب در گروه مجازی)

محمود سعیدی رضوانی^۱ | فاطمه غلامی^۲

چکیده

باتوجه به اهمیت رعایت حدود الهی، در ابعاد فردی و اجتماعی، پژوهش حاضر به بررسی میزان پایبندی دانشجویان به رعایت دستورات دینی و دعوت یکدیگر به پاسداری ارزش‌ها و دوری از ضد ارزش‌ها پرداخته است. این بررسی آینده پژوهانه، با رویکرد هنجاری و به روش تحلیل مضمون از نوع شبکه مضامین، با مطالعه یک گروه مجازی دانشجویی صورت پذیرفت. محتوای ارائه شده از سوی کاربران مشارکت کننده در واکنش به نهی از منکر بدجایی، اعم از متن، تصویر، ایموجی، استیکر و گیف، ثبت و مورد تحلیل قرار گرفت. در نتیجه ۱۵ مضمون پایه، به دست آمد که بعد از ترکیب و تلخیص در چهار مضمون سازمان دهنده «غوغاگری»، «بهانه تراشی»، «شمع خاموش» و «سم سکوت» طبقه بندی شدند و در نهایت تک مضمون فراگیر «جولان باطل» شکل گرفت. رفتارهای یک گروه اقلیت و سکوت اکثریت دانشجویان در این گروه مجازی، به گونه ای رقم خورد که نه تنها پدیده بدجایی تقبیح نشد، بلکه فرد منتقد، مجبور به پاک کردن پیام های خود شد. از این رو، آینده محتمل خیر از عقیم ماندن نهی از منکرها، افزایش سکوت و بی تفاوتی در برابر ضد ارزش ها، عوض شدن جای منتقد و خطاکار و استبداد رفتاری افراد خطاکار خواهد داد. یافته های پژوهش حاضر می تواند تلنگری برای مدیران فرهنگی، در جهت توجه به ضریب برخی از تصمیم ها، در فضای مجازی و یا در سطح جامعه به شمار آید.

کلیدواژه ها: نهی از منکر؛ امر به معروف؛ آینده؛ عرفی شدن؛ سکوت؛ گروه مجازی دانشجویان.

۱. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه مطالعات و برنامه ریزی درسی و آموزش، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران
Saeedy@um.ac.ir.
۲. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

استناد: رضوانی، محمود سعیدی و غلامی، فاطمه (۱۴۰۱)، آینده زیست اخلاقی ایرانیان در پرتو عرفی شدن و سکوت: (تحلیل واکنش دانشجویان در مواجهه با امر حجاب در گروه مجازی)، *نشریه علمی آینده پژوهی انقلاب اسلامی*، ۱(۳)، ۷۴-۴۱.

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1401.3.1.2.0.41-74>

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع) نویسندگان
این مقاله تحت لایسنس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

آرزوی بهزیستی و گریز از نابسامانی‌های خرد و کلان، رؤیای همیشگی انسان‌ها در طول تاریخ بشر بوده که در قالب‌های گوناگونی نظیر «مدینه فاضله»، «حیات طیبه»، «اتوپیا»^۱ و «آرمان‌شهر» مطرح شده است. هرچند یک آرمان‌شهر همیشه در آینده دور است، اما با تدوین چشم‌اندازی برای آن آینده، امکان بحث در خصوص چگونگی رسیدن به آن میسر می‌شود (ویوتن و همکاران^۲، ۲۰۱۸: ۱۳۶). در قرآن کریم، به‌عنوان مهمترین و معتبرترین منبع مکتوب اسلامی، از این نکته غفلت نشده و آیات متعددی را با رویکرد آرمان‌شهر می‌توان در آن یافت (هاشمی، ۱۳۹۷: ۳۲۱). از نظر قرآن، جامعه مطلوبی وجود دارد که مسلمانان به دنبال آن هستند و در پی تحقق این جامعه است که مدینه فاضله برای انسانی که قصد رشد در این جهان را دارد، ظهور می‌یابد (آل عمران و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۶). به‌زعم آیت‌الله جوادی آملی، اگرچه هر انسانی می‌کوشد که در فضای مدینه فاضله به سر ببرد؛ اما مدینه فاضله نه مثل بارانی است که از بالا بیارد و نه مثل آب چشمه و چاهی است که از درون زمین کندوکاو شود. به‌عبارتی، ایشان مدینه فاضله را ساختنی و نه یافتنی می‌داند (افراد، ۱۳۹۲: ۶۲). با توجه به آیات قرآن، تحقق چنین آرمانی، تنها با تقوای برخاسته از عمل به محتوای کتاب‌های آسمانی امکان‌پذیر است (هاشمی، ۱۳۹۷: ۳۳۲).

برخی از دستوراتی که در قرآن کریم بر آن بسیار تأکید شده، مربوط به پای‌بندی و رعایت مسائل دینی در سطح جامعه و دعوت یکدیگر جهت پاسداشت ارزش‌ها و ترک امور مغایر با هنجارهای اسلامی است. در واقع دوری از احکام و اعتقادات الهی، فقط به هوای نفس درونی بر نمی‌گردد؛ بلکه بیش از آن، این محیط‌سازی و شرایط‌سازی در اجتماع است که می‌تواند به زندگی الهی ضربه بزند و هوای نفس را برای تحرّکی، چندین برابر تحریک کند (صدوق، ۱۳۹۶: ۱۳۲). از این رو اهمیت این امر بر کسی پوشیده نیست؛ اما با تغییر و تحول دائم زندگی اجتماعی، ارزش‌های اجتماعی هم به‌عنوان بخشی از عناصر تشکیل‌دهنده اجتماع، در حال تغییر است و جامعه اسلامی نیز مستثنی از این قانون اجتماعی نیست. بنابراین، در پی تحولات ارزش‌ها، گاهی جایگاه ارزش‌های دینی نظیر امر به معروف و نهی از منکر که مایه انسجام و مشخصه بارز جامعه

1. Utopia
2. Vleuten, Freeman & Collares

اسلامی است، تغییر می‌کند (میرزاخانی و احتشامی، ۱۴۰۰: ۳۱۵). این درحالی است که این واجب الهی یکی از مصادیق جامعیت، جاودانگی و پویایی دین اسلام است که برای تحقق کامل شریعت و تطابق جامعه انسانی با هدف خلقت و نزول وحی، ضروری و اصولی است (نظری‌زاده و خلیلیان، ۱۳۹۷: ۲۹۳). امام حسین علیه‌السلام نیز در این خصوص می‌فرماید: «بر هیچ مؤمنی روا نیست بیند خدا نافرمانی می‌شود و چشم خود را فرو بندد، مگر آن که آن وضع را تغییر دهد»^۱.

پایداری جامعه در گرو تثبیت ارزش‌ها و تعقیب اهداف و آرمان‌هاست و این پایداری با برنامه‌ریزی دولت و تعهد مردم به دست می‌آید (احمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۵). حیات اجتماعی، ظرف مکانی تحقق سیاست‌های اجتماعی و فرهنگی است. این سیاست‌ها در همان حال که از نظام ارزشی جامعه نشئت می‌گیرد، در بستر حیات اجتماعی اجرایی می‌شود (کلهر و رحمانی‌پور، ۱۳۹۷: ۷). از این رو، وضعیتی که امروزه تحت تأثیر الگوهای توسعه تقلیدی در ایران و در بسیاری از جوامع دیگر پدید آمده است، فرد را به‌رغم باور و اعتقاداتش، عملاً به تجدیدنظر در نظام ارزشی و هنجارهای نقشی خویش وادار می‌سازد (هاشمیان‌فر و هاشمی، ۱۳۹۲: ۱۶۲) و عمل به فرایضی نظیر نهی از منکر در فرد کم‌رنگ می‌شود.

وضع سبک‌های زندگی در ایران، قرینه‌ای برای تحوّل و تغییر است. گویی سبک‌های زندگی جدید، از مدرنیزاسیون اجتماعی خبر می‌دهد (هاشمیان‌فر و هاشمی، ۱۳۹۲: ۱۵۴). شواهد نشان می‌دهد که پدیده عرفی شدن (سکولاریزاسیون) در ایران، در بین برخی اقشار جامعه رسوخ کرده است (پارسامهر و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۶) و وضعیت کنونی جامعه، نشانه‌های نگران‌کننده‌ای را از آینده دینی آن بازتاب می‌دهد (بستان، ۱۳۹۷: ۵۴). عرفی شدن به معنای سرپیچی از ولایت خداوند و درمقابل، محوریت یافتن انسان و خواسته‌های او به جای اراده خداوندی می‌باشد (سیاح‌طاهری و انتظاری، ۱۳۹۹: ۱۰۰). سکولاریزاسیون^۲ شامل فرآیندهایی است که دین از طریق آن‌ها، نفوذ خود را بر حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی از دست می‌دهد (سعیدی‌رضوانی و امه‌طلب، ۱۳۹۶: ۲۳۰). طی فرآیند عرفی شدن، اهمیت و تأثیر امور اعتقادی، اخلاقیات و احکام

۱. «لَا يَجِلُّ لِعَيْنِ مُؤْمِنَةٍ تَرَى اللَّهَ يَعْصِي قَتْرِفَ حَتَّى تَغْتَبِرَهُ»؛ منبع: الأمالی شيخ طوسی: ص ۵۵

2. Secularization (عرفی شدن)

دین در سطوح فردی و اجتماعی کاهش می‌یابد و نوعی رویکرد این جهانی به زندگی، جایگزین رویکرد دینی می‌شود (بستان، ۱۳۹۳: ۹۳).

این پدیده باعث می‌شود بسیاری از بخش‌های جامعه، خود را از زیر سلطه و هژمونی مناسک و آموزه‌ها و نهادهای دینی خارج کنند (پارسامهر و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۵). بخش عینی این عرفی شدن در سطح اجتماع، عرفی شدن هنجارهاست (احمدی، ۱۳۹۵: ۱۴۸). متأسفانه جامعه ایران، که جامعه‌ای به شدت متأثر از دین محسوب می‌شود، با تغییر در پوشش، به سمت کم‌اهمیت شدن یکی از موارد اجتماعی دین، یعنی حجاب در حرکت است (صدیق‌اورعی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۳۲) و روزه‌روز بر سرعت آن افزوده می‌شود. سرعت تحولات اجتماعی، مسئله نسل‌ها، تحولات جمعیتی و به خصوص پیر شدن جمعیت، مهمترین متغیرهایی است که در کنار تحولات ارزشی جامعه، شکل دقیق سیاست‌های حجاب را در آینده تعیین خواهد کرد (کلههر و رحمانی‌پور، ۱۳۹۷: ۲۵-۲۶).

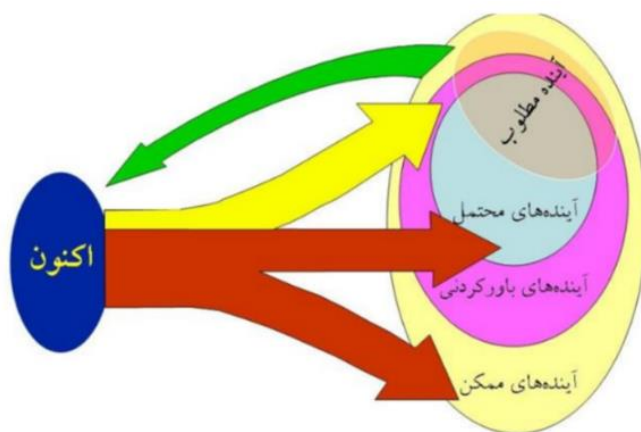
یکی از عوامل و مسیرهای عرفی شدن ایران، رسانه‌های ارتباط جمعی است (احمدی، ۱۳۹۵: ۱۲۵). به عبارت دیگر، قسمت عمده تغییر سبک زندگی در جامعه، محصول رسانه است (صابری‌فتحی، ۱۳۹۹: ۱۰۱). در واقع، با ورود رسانه‌های نوین در خانواده‌ها و جامعه، ارزش‌های افراد تحت تأثیر قرار گرفته و موجب شده، شاهد تغییراتی در رفتار و گفتار نسل جوان باشیم (رسول‌زاده‌اقدم و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۷). فضای سایبر، فضایی نامحدود است که نه تنها جنبه‌های فنی، بلکه عرصه‌های حاکمیتی، فکری و فرهنگی را نیز در بر می‌گیرد (لسان‌طوسی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۱۱). تغییرات فرهنگی ناشی از پیشرفت‌های تکنولوژیکی و جهانی شدن، پرسش‌هایی را درمورد باورها، اعمال و ارزش‌های مورد حمایت جهان‌بینی‌های سنتی، از جمله دیدگاه‌های مذهبی، ایجاد می‌کند (جنسن^۱، ۲۰۲۱: ۹). تلقی از فضای مجازی به عنوان جهان جدیدی مماس یا در بطن جهان واقع، تلقی دقیق و منطبق با واقعیت نیست. در واقع، هر آنچه در فضای مجازی رخ می‌دهد، نه تنها مبدأ آن جهان واقعی است، مقصد و انتهای آن نیز جهان واقعی است و اگر جهان واقعی نباشد، کالعدم است (غلامی و حیدری، ۱۴۰۰: ۶). فضای مجازی در واقع بدل فضای واقعی

است که در آن به‌طور طبیعی زندگی می‌کنیم (پژوهنده، ۱۳۹۴: ۸۵). با توجه به فراگیر شدن دنیای اینترنت، طبیعی است افرادی در این فضای سایبری، شروع به فعالیت‌هایی می‌کنند که با آموزه‌های قرآنی همخوانی ندارد (ایزدی‌فرد و حسین‌نژاد، ۱۳۹۴: ۷۲). چراکه فضای مجازی، به‌دلیل ماهیتی که دارد، امکان اباحه‌گری را تسهیل می‌کند. از این رو، متأسفانه هر روز شاهد جلوه‌هایی جدید از بی‌بندوباری در رسانه‌های مختلف هستیم (نظری‌زاده و خلیلیان، ۱۳۹۷: ۲۹۸) و نیاز است که برای حفظ فرهنگ اسلامی ایرانی، به‌طور جدی اهتمام ورزید.

در صورتی که بتوان فضای مجازی را به‌عنوان بازتابی از عملکردهای جهان واقعی دانست، بدون‌شک امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی نیز، از جمله فرائض دینی است (ایزدی‌فرد و حسین‌نژاد، ۱۳۹۴: ۷۳). از این رو، با ظهور فناوری‌های نوین ارتباطاتی مانند شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌ها و تهدیدهای حاصل از آن، احیا و گسترش این امر علاوه بر محیط واقعی در فضای مجازی نیز ضرورت می‌یابد (رمضانی و برزوئی^۱، ۲۰۱۸: ۱۰۹). شرایط و جوهر امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، همان شرایط و جوهر آن در فضای حقیقی است، که فقها بر آن تأکید دارند؛ هرچند تفاوت‌هایی نیز از حیث نحوه عملکرد، تذکر زبانی، فعلی و سایر موارد وجود دارد (آسمانی‌بیدگلی و امامیان، ۱۳۹۵: ۱۵۵). اما به‌نظر می‌رسد وجود آزادی‌های اینترنتی در فضای مجازی، این باور را به برخی از کاربران القا می‌کند که این فضا با دنیای واقعی و جامعه اسلامی متفاوت است؛ به‌گونه‌ای که برخی از رفتارهایی که در دنیای واقعی دارای قبح و زشتی هستند، به‌دلیل آنکه در فضای مجازی انجام می‌شوند، از نظر کاربران عادی بوده و به دور از هرگونه زشتی است (رمضانی و برزوئی، ۲۰۱۸: ۱۱۵). از این رو، گسترش و افزایش این باور در فضای مجازی، نه تنها ما را از مدینه فاضله دور و دورتر خواهد کرد، بلکه جامعه را به نقطه‌ی مقابل این آینده‌ی دلخواه، نزدیک و نزدیک‌تر خواهد نمود.

پیشینه پژوهش

آینده از سوی صاحب نظرانی نظیر وروس^۱ (۲۰۰۷)، به چهار دسته ممکن^۲، باور کردنی^۳، محتمل^۴ و مطلوب^۵ تقسیم بندی شده است. آینده ممکن، شامل تمامی وضعیت های ممکن است که می تواند در آینده محقق شود. آینده های باور کردنی نیز، آن دسته از موقعیت هایی است که می تواند در آینده (بر اساس دانش فعلی بشر) تحقق یابد و آینده محتمل به آن دسته از آینده هایی اشاره دارد که احتمالاً تحقق می یابد. آینده هایی که ادامه وضعیت گذشته و حال هستند، عموماً برای کوتاه مدت به عنوان آینده های محتمل در نظر گرفته می شوند. در تصویر ذیل، این دسته بندی به صورت شماتیک ارائه شده است (جوکار و سلمانی ماهینی، ۱۴۰۰: ۸۱).

شکل ۱. انواع آینده

آینده در هر لحظه در حال ساخته شدن است و هیچ گاه نمی ایستد (سیاح مفضلی و اسدی، ۱۳۹۴: ۱۶). از این رو، در صورت گسترش بی تفاوتی و سکوت مردم، نسبت به رفتارهای مغایر با ارزش های اسلامی، آینده مطلوبی به لحاظ سبک زندگی عقیفانه، در انتظار ایرانیان نخواهد بود. سکوت همیشه دال بر رفتاری منفعلانه نیست؛ سکوت می تواند فعال، آگاهانه، عمدی و هدفمند

1. Voros
2. Possible Futures
3. Plausible Futures
4. Probable Futures
5. Desirable Futures

باشد (کمالزاده و لیاقت، ۱۳۹۶: ۱۰۱). از این رو، مهم این است که انسان بداند چه زمانی باید سکوت و یا سخن آغاز کند و سکوت کردن، همیشه مثبت و یا مفید نیست (منطقی و حمزه‌خانی، ۱۳۹۳: ۱۰۰). به بیان تولباس و کلپ^۱ (۲۰۱۳)، گاهی سکوت می‌تواند به دلیل تسلیم بودن فرد نسبت به هر شرایطی، گاهی به دلیل ترس و وجود رفتارهای محافظه‌کارانه و برخی اوقات نیز به منظور ایجاد فرصت برای دیگران و اظهار عقاید آن‌ها باشد (شیخه‌پور و شیخه‌پور، ۱۳۹۶: ۴۴). به هر روی، سکوت و بی‌تفاوتی - به هر دلیلی - نسبت به کم‌وکیف اجرای احکام الهی، در فضای واقعی و مجازی، به عرفی شدن کامل جامعه کمک خواهد نمود. چراکه در صورت سکوت و عدم دعوت مردم جامعه به گفتارهای نیکو و رفتارهای عقیفانه نظیر غیرت‌ورزی، رعایت حیا و حفظ حجاب، به گسترش زمینه فساد اخلاقی یعنی کنش‌های استبداد، پایمال کردن حقوق دیگران، تمسخر، امر به منکر و نهی از معروف، در جامعه دامن زده خواهد شد و در این صورت، آینده محتمل، فاصله قابل توجهی با آرمان‌شهر اسلامی خواهد داشت. به بیان دیگر، زیست اخلاقی جامعه به شدت تهدید خواهد شد.

به‌طور کلی، زیست اخلاقی را می‌توان زندگی براساس معیارهای اخلاقی تعریف کرد. اگرچه زیست اخلاقی، بر مدیریت خود در همه شئون زندگی، اعم از رفتاری، گفتاری، کنشی و واکنشی مبتنی است (رسولی، ۱۴۰۰: ۹۳)؛ اما با دیدی جامع‌تر بر انواع ارتباطات قدسی، درون‌شخصی، بین‌شخصی و برون‌شخصی استناد دارد. بنابراین زیست اخلاقی، دربرگیرنده تمام فضائل از جمله دوستی و وفاداری، عدالت و برابری، صداقت و درستکاری، تقوا، پاکی و مبارزه با نفس و آزادی و آزادگی است (رادپور، ۱۳۹۹). از این رو، زیست اخلاقی زمینه‌ساز سعادت زندگی دنیا و آخرت انسان بوده و هدف غایی از بعثت انبیاء الهی، تحقق مکارم اخلاق در زندگی بشر معرفی شده است (مختاری و گرجیان، ۱۴۰۰: ۲۶۶). در پژوهش حاضر سعی شده است که از بُعد آینده‌پژوهی، به پیامد افزایش پدیده عرفی شدن و سکوت و بی‌تفاوتی در زیست اخلاقی ایرانیان پرداخته شود.

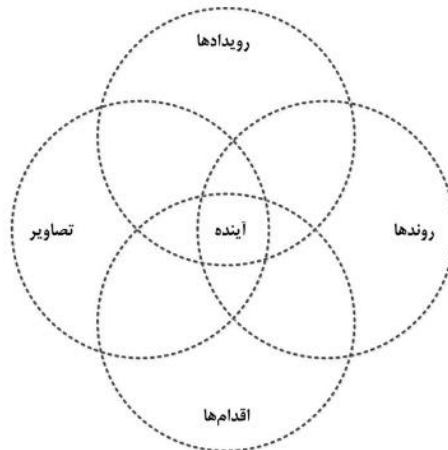
آینده‌پژوهی منعکس می‌کند که چگونه از دل تغییرات «امروز»، واقعیت «فردا» تولد می‌یابد (وقوفی، ۱۴۰۰: ۶۰). از نگاه جیمز دیتور^۲، آینده از برهم کنش چهار مؤلفه رویدادها^۳، روندها^۴

1. Tulubas & Celep
2. James Dator
3. Events
4. Trends

■ آینده زیست اخلاقی ایرانیان در پرتو عرفی شدن و سکوت: ...

تصاویر^۱ و اقدامها^۲ تشکیل شده است. «رویدادها» شامل وقایعی هستند که در افراد، نسبت به اندیشیدن درباره آینده ایجاد تردید می کنند. «روندها» بر چندگونه هستند و با دنبال کردن دقیق آنها، به دنبال پیش بینی آینده هستیم (مولایی، ۱۴۰۰: ۲۰۲). روندها در مقابل رویدادها قرار دارند و بر پیوستگی های تاریخی تأکید دارند. «تصاویر» (اعم از ایده ها، ترس ها، امیدها، عقاید و دغدغه ها) شامل تصویرهایی است که مردم در ذهن خود می پروراندند و «اقدامها» نیز، کلیه اقدامهایی هستند که بر مبنای تصاویر ذهنی انجام می شود. برهم کنش مؤلفه های آینده در تصویر ذیل، به صورت شماتیک ارائه گردیده است (سیاح مفضلی و اسدی، ۱۳۹۴: ۲۰).

شکل ۲. مؤلفه های تشکیل دهنده آینده^۳

بر این اساس، برخی رویدادهایی که در جامعه ایران، در خصوص کم توجهی به رعایت احکام الهی، شنیده می شود و یا به چشم می خورد، از آینده ای متفاوت با مدینه فاضله خبر می دهد. روندهای فعلی در میان برخی افراد در فضاهای مجازی و واقعی و تصاویر و اقدامها نیز، با توجه به افزایش حجم بی تفاوتی و بی توجهی نسبت به فریضه امر به معروف و نهی از منکر، افزایش عرفی شدن را در پی خواهد داشت. در ادامه به برخی از پژوهش هایی که به دو بُعد عرفی شدن در

1. Images
2. Actions

۳. درحقیقت وزن این چهار مؤلفه یکسان نیست و تنها به صورت شماتیک هم اندازه ترسیم شده اند.

فضای واقعی و مجازی و همچنین تحلیل رفتار کاربران فضای مجازی پرداخته است، اشاره می‌شود.

پژوهش پارسامهر و همکاران (۱۳۹۹)، که به روش پیمایشی به بررسی تأثیر مؤلفه‌های مدرنیته بر ابعاد عرفی شدن دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه یزد پرداخته، حاکی از آن است که عرفی شدن، باعث شده که نقش دین و کارکردهای آن در زمینه اجتماعی و فردی فرو ریزد. نتایج پژوهش افشارکهن و همکاران (۱۳۹۰)، که به بررسی و مطالعه وضعیت عرفی شدن دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن در بین ۳۷۶ دانشجو پرداخته بود، نشان داد میزان عرفی شدن، رفتاری متوسط به بالا است و عرفی شدن در بُعد اهمیت نهادهای دینی، گزینش گری و مدارای دینی در حد متوسط و میزان عرفی شدن بینشی دانشجویان در حد پایین است. همچنین میزان عرفی شدن مردان بیش از زنان بوده و میان عرفی شدن و مؤلفه‌های آن با برخی متغیرها همچون مدت تحصیل در دانشگاه، گرایش عرفی دوستان، گرایش عرفی والدین، گرایش عقلانی دانشجویان، استفاده از وسایل ارتباطی نوین و... رابطه معناداری وجود دارد.

شریفی و شهرستانی (۱۳۹۶) نیز، در پژوهش خود که در بین ۴۱۴ دانشجوی کارشناسی دانشگاه صنعتی امیرکبیر انجام گرفت و برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شد، به این رسیدند که بین میزان استفاده از تلگرام و متغیرهای آسیب به روابط خانوادگی، روابط جنسی نامناسب، عدم رعایت ادب و عدم خود واقعی، رابطه معناداری وجود دارد. نتایج پژوهش پیمایشی رسولزاده‌ا قدم و همکاران (۱۳۹۴)، که در بین ۲۱۰۰ کاربر جوان رسانه‌های اجتماعی در پنج شهر اصفهان، تهران، تبریز، مشهد و ساری انجام گرفت، حاکی از آن است که بین مدت زمان عضویت در رسانه‌های اجتماعی، میزان استفاده از رسانه‌های اجتماعی، نوع استفاده و واقعی تلقی کردن محتوای مطالب ارائه شده در رسانه‌های اجتماعی و پای‌بندی جوانان به ارزش‌های خانوادگی، دینی و اجتماعی و فرهنگی، رابطه معنادار معکوس وجود دارد. پژوهش آهنگری (۱۳۹۷) نیز، که به صورت پیمایشی در بین ۲۵۰ دانش آموز ۱۲ تا ۱۸ ساله کاربر شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه شهر کاشمر انجام گرفت، نشان داد هرچه مدت زمان عضویت، میزان استفاده و میزان مشارکت و واقعی دانستن محتویات شبکه اجتماعی تلفن همراه افزایش یابد، میزان پای‌بندی به اعتقادات دینی دانش آموزان کاهش می‌یابد.

براساس پژوهش امیدیان (۱۳۹۹)، که با هدف تحلیل رفتار کاربران فضای مجازی، در برخورد با یک طنز در رابطه با فعالیت معلمی با سابقه در یک صفحه اینستاگرام، به روش تحلیل روانشناختی گفتمان صورت گرفت؛ ۹۰ گفتگو به صورت نمونه گیری هدفمند از سه صفحه اینستاگرام در رابطه با موضوع مورد پژوهش انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفت. پس از تحلیل داده‌ها، ۱۰۲ عبارت مستقل و بدون تکرار انتخاب گردید. از این ۱۰۲ عبارت، با توجه به مضمون گفتار، ۳۲ کد آزاد استخراج شد که در هفت گروه دسته‌بندی گردید. در این رابطه، هفت نوع واکنش «موافق، مخالف، بی‌خبر، بی‌تفاوت، کم‌اهمیت، فرصت‌طلب و درگیری کلامی شدید» شناسایی و علل روانشناختی این نوع واکنش‌ها در قالب نیازهای روانشناختی و هویت اجتماعی مورد بحث قرار گرفت.

مطابق با پژوهش اجاق و میرزایی موسوی (۱۳۹۵)، که حدود ۱۰ هزار کاربر از ۲۰ گروه تلگرام تحت عنوان هنر، علم و ورزش ارزیابی شدند، حضور بارز کنش معطوف به هدف در این گروه‌ها، تأیید گردید. در شبکه اجتماعی تلگرام، رابطه پیروی بر رابطه گفتگویی و تعاملی در این گروه‌ها غلبه دارد. بازنمایی خود کاربران در گروه‌های تلگرامی اغلب از راه تأیید و پذیرش پیام‌ها و در فقدان نقد و مخالفت انجام می‌شود. همچنین هنجار حمایت‌گری در این گروه‌ها با مفهوم جدیدی بروز کرده است که افراد برای عملکرد چهره مثبت، گسترش ارتباطات مثبت و مدیریت تأثیر هدفمند از آن استفاده می‌کنند. پژوهنده (۱۳۹۴)، با شیوه اسنادی کتابخانه‌ای، بایسته‌های امر به معروف و نهی از منکر در فضای حقیقی و مجازی را مورد بررسی قرار داده است. وی در بخش اول پژوهش خود به ماهیت‌های مختلف این دو فریضه پرداخته و راهبردهایی برای خروج از آنچه که موجب مهجوریت آن‌ها گردیده، ارائه نموده و سپس در بخش دوم به گونه‌ای دیگر از معروف و منکر در فضای مجازی، نظیر منکرات سایبری، تولید و انتشار فاکتورهای آسیب و خط‌قرمزها در فضای مجازی پرداخته است.

با نظر به اهمیت هدف اصلی این مطالعه، بیان چالش‌انگیزی سبک زندگی آیندگان در صورت افزایش عرفی‌سازی و همچنین سکوت در مواجهه با مشاهده رفتارهای مغایر با ارزش‌های اسلامی و عدم حمایت از منتقدان نسبت به زیر پا گذاشته شدن ارزش‌های دینی و اسلامی می‌باشد. چرا که براساس دیدگاه تربیت حداکثری در امر جنسی، محدود کردن تلاش‌ها به پرورش روحیه‌های

عفاف گرایانه و غفلت از عوامل زمینه‌ساز، نظیر برخی محیط‌های عمومی محرک، ناهنجاری‌های اخلاقی و فرهنگی در برخی شبکه‌های اجتماعی، فیلم‌های سینمایی و نمایش خانگی، برخی ساختارهای مولد فحشا و معماری‌ها و پوشش‌های سبک غربی، عملی ساده‌انگارانه و غفلتی نابخشودنی است (سعیدی‌رضوانی، ۱۴۰۰ و سعیدی‌رضوانی و غلامی، ۱۴۰۰: ۵۵). از آنجا که دانشگاه و فضاهاى دانشجوى، زمینه تعاملات و گفتگوهاى مختلف قشر جوان را فراهم مى آورد، محیط مناسبی برای بررسی میزان پای‌بندی آن‌ها به رعایت دستورات الهی و دعوت یکدیگر به پاسداشت ارزش‌ها و دوری از ضدا ارزش‌ها در سطح جامعه می‌باشد. بنابراین، پژوهش حاضر، با رویکرد آینده‌پژوهی، به بررسی و تحلیل تعاملات دانشجویان در یکی از گروه‌های مجازی دانشجویی انجام گرفت. با توجه به موارد یاد شده، دو سؤال اساسی زیر مطرح است:

۱. بررسی میدانی تعاملات گروه مجازی دانشجویی چه مضامینی را به دست می‌دهد؟
۲. از مذاقه و تفسیر یافته‌های سؤال نخست، چه شاخصه‌هایی برای پیش‌بینی زیست اخلاقی/جنسی جوانان ایرانی حاصل خواهد شد؟

روش‌شناسی پژوهش

روش‌های آینده‌پژوهی، توصیف‌های تمام، درست یا کاملی از آینده ارائه نمی‌دهند، ولی می‌کوشند تا نشان دهند که چه چیزی ممکن است اتفاق افتد (تیرگر فاخری و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۸-۵۹). تعداد فنون و روش‌های مورد استفاده در آینده‌پژوهی در منابع مختلف، متفاوت و بین ۳۰ تا ۵۰ مورد ذکر شده است. این روش‌ها معمولاً از دو جنبه دسته‌بندی می‌شوند. نخست کمی، کیفی یا شبه کیفی بودن روش‌ها مدنظر است و سپس هنجاری یا اکتشافی بودن روش‌ها در آینده‌پژوهی مورد توجه قرار می‌گیرد (فاتح‌راد و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۴). در پژوهش حاضر، برای تحلیل کیفی داده‌ها روش تحلیل مضمون^۱ و همچنین رویکرد هنجاری مورد توجه قرار گرفت. در رویکرد هنجاری، فرض بر این است که یکی از عوامل اساسی آینده و شکل‌گیری آن، اراده و آگاهی انسانی و ارزش‌هایی است، که این اراده بر آن تکیه دارد. بر این اساس، ارزش‌های حاکم بر جامعه احصا شده و سرانجام از بین منظومه ارزش‌های گوناگون، راه ساختن آینده مطلوب

1. Thematic analysis

نشریات علمی دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)

انتخاب می‌شود (عرب بافرانی و عیوضی، ۱۴۰۰: ۲۰). از این رو، به دلیل اسلامی بودن جامعه ایران و با توجه به مفاد قانون اساسی، مقتضی است که هنجارها و ارزش‌های حاکم بر جامعه و مورد انتقال به نسل آینده، مطابق با فرهنگ و مبانی دینی گزینش و منطبق شود. از سوی دیگر، تحلیل مضمون روش مناسبی برای تجزیه و تحلیل، به منظور درک تجربیات، افکار یا رفتارها در یک مجموعه داده است (کایجر و وارپیو^۱، ۲۰۲۰: ۸۴۶). شبکه مضامین یکی از روش‌های تحلیل مضمون است که بر اساس روندی مشخص، مضامین پایه (کدها و نکات کلیدی متن)، مضامین سازمان‌دهنده (مضامین به دست آمده از ترکیب و تلخیص مضامین پایه) و مضامین فراگیر (مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به مثابه کل) را نظام‌مند می‌کند. سپس این مضامین به صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح، همراه با روابط میان آن‌ها نشان داده می‌شود (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۷۰).

بنابراین پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که مهمترین چالش‌های آینده سبک زندگی عقیفانه در جامعه ایران چیست؟ بدین منظور سعی گردید به شیوه تحلیل مضمون، گفتگوهای مربوط به یک گروه مجازی دانشجویی در یک بازه زمانی مشخص، بررسی گردد. از این رو، واحد تحلیل، یکی از گروه‌های مجازی دانشجویی دانشکده مهندسی دانشگاه فردوسی مشهد در تاریخ و زمان و موضوع مشخص انتخاب گردید. تعداد اعضای این گروه مجازی حدوداً ۸۰۰ نفر^۲، می‌باشد. مبحث مورد تحلیل، گفتگویی تقریباً هشت ساعته بود، از حدود ساعت ۱۱:۲۰ صبح تا حدود ساعت ۱۹:۲۰ عصر به طول انجامید. این گفتگو در تاریخ ۷ فروردین ۱۴۰۱، با یک صحبت درسی در خصوص حضوری شدن دانشگاه‌ها آغاز شد، با مسئله لزوم رعایت حدود الهی در امر حجاب^۳ ادامه و با عقب‌نشینی فرد منتقد، یعنی پاک کردن پیام‌های خود فروکش نمود. در ابتدای بحث یادشده، تعداد دقیق اعضا، ۷۸۷ نفر بود که ۲۱۸ کاربر به صورت برخط بودند و در انتهای گفتگو نیز، تعداد اعضای گروه و کاربران برخط به ترتیب به ۸۰۷ و ۲۰۵ نفر رسید. به عبارت

1. Kiger & Varpio

۲. طبق اذعان یکی از اعضای گروه، معمولاً ۳۰ الی ۴۰ درصد اعضا در مباحث گروه فعالیت دارند.
۳. همچنین می‌توان چنین پنداشت که دانشجوی منتقد، صرفاً در مقام دفاع از خود، به دنبال تحت‌تسخیر قرار گرفتن توسط برخی از اعضای گروه، که شما درس‌خوان‌ها و شاگرد اول‌ها را چه خطاب می‌کنند، یک جمله بیان می‌دارد و آن این‌که شما بدحجاب‌ها را چه خطاب می‌کنند.

دقیق‌تر، حدود ۲۰۵ نفر، در این گروه حدوداً ۸۰۰ نفره در طول این هشت ساعت، برخط بودند. محتواهای ارائه شده در طول این هشت ساعت اعم از متن، تصویر، ایموجی، استیکر و گیف، به‌منظور کاربست روش تحلیل مضمون، ثبت و مورد تحلیل قرار گرفت. کلیه محتواهای ارائه شده از سوی ۳۴ کاربر (۳۲ نفر به اضافه خانم بدحجاب و فرد منتقد) مشارکت‌کننده در بحث، از روی اسکرین‌شات‌های ثبت شده، تجزیه و تحلیل شد. هر واحد گفتگو، نوشته‌ای بود که در این فضا، در واکنش به موضوع اصلی، توسط کاربران نوشته می‌شد. محتواها شامل جمله و یا جملات کوتاه و گاهی بلند، به همراه ایموجی‌ها، تصاویر و گیف‌های مختلف بود. در مجموع، بیش از ۲۹۰ گفتگو^۱، به روش تحلیل شبکه مضامین مورد تحلیل و دسته‌بندی قرار گرفتند و در طبقه اول با عنوان مضامین پایه (N= 15) جای داده شدند. در مرحله دوم، مضامین پایه، ترکیب و تلخیص گردیدند و مضامین سازمان‌دهنده (N= 4) را تشکیل دادند. در مرحله پایانی نیز، تک مضمون فراگیر «جولان باطل» از ترکیب مضامین سازمان‌دهنده تشکیل گردید. به‌منظور اعتباریابی نتایج به‌دست آمده، یافته‌های تحلیل شده، به تأیید دو تن از اعضای این گروه که در طول هشت ساعت بحث، به‌صورت برخط حضور داشتند، رسید و همچنین به‌جهت کمک از هم‌تایان پژوهشی، نتایج تحلیل با نظرات دو صاحب‌نظر حوزه علوم تربیتی و روانشناسی، تطبیق گردید.

یافته‌های پژوهش

در راستای هدف پژوهش، فضای تعاملات کاربران در یکی از محیط‌های مجازی دانشجویی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. در این مطالعه سعی شد واکنش کاربران، از منظر نهی‌از‌منکر بدحجابی بررسی شود. به این منظور تلاش گردید کلیه واکنش‌های کاربران (اعم از متن، تصویر، ایموجی، استیکر و گیف) ثبت و مورد تحلیل قرار گیرد. مطالب ارائه شده توسط فرد منتقد، به‌صورت محدود -در حد شش جمله- و در بخش‌های ابتدایی و نیمه اول گفتگو بود که به‌طور کامل در شکل ۱، تصویر شده است. مطالب مشارکت‌کنندگان در بحث مجازی، در خلال این

۱. برخی از گفتگوها ضمن اینکه به مسئله تحلیل مرتبط بودند، اما به‌دلایلی از جمله صحبت‌های شخص منتقد که در شکل شماره ۳ ارائه شده است و ابهام برخی از محتواها (اعم از گیف و متن)، در دسته‌بندی سه مرحله‌ای لحاظ نشدند. از این‌رو، گفتگوهایی که در دسته‌بندی‌ها لحاظ گردید به ۲۶۸ مورد کاهش یافت.

آینده زیست اخلاقی ایرانیان در پرتو عرفی شدن و سکوت: ...

پیام‌ها و عمدتاً پس از اتمام صحبت‌های ایشان ارائه شده است.^۱ همان‌طور که در بخش روش گفته شد، در خلال مباحث مربوط به حضوری شدن کلاس‌ها و امتحانات، یکی از دانشجویان ممتاز که حسب ظاهر، از اعتقادات و عرق مذهبی نیز برخوردار بود، در مقام نهی از منکر یا دفاع از حیثیت خود، نقدی سؤال‌گونه را بر پوشش (براساس تصویر پروفایل) یکی از کاربران خانم وارد می‌کند و این موضوع، زمینه ورود دیگر دانشجویان را نیز به وجود می‌آورد.

شکل ۳. مطالب مطرح شده توسط فرد منتقد در طول هشت ساعت مباحثه

همان‌گونه که مطرح شد، در تحلیل یافته‌ها، روش تحلیل مضمون و رویکرد شبکه مضامین به کار گرفته شد. یافته‌های حاصل از این تحلیل که در سه مرحله انجام گرفت، در جدول ۱ ارائه

۱. در این بازه زمانی هشت‌ساعته، برخی مطالب جزئی و غیرمرتبط با بحث نیز مطرح گردیده که در تحلیل در نظر گرفته نشده است.

شده است. به جهت امانت‌داری، اسامی کاربران مشارکت‌کننده در گفتگوی مجازی، با حروف الفبا معادل‌گذاری شده است.

جدول ۱. یافته‌های حاصل از تحلیل مضمون (شبکه مضامین) مطالب

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	نمونه‌ای از کدها
خولان باطل	غوغاگری	تحقیق و تمسخر (۹۸) ^۱	<p>ج: آیت‌الله امیرصدرای سخنرانی داشتند.</p> <p>الف: به‌به حیف که دیر به سخنرانی داش امیرصدرای رسیدم.</p> <p>خ: من تازه رسیدم از سخنان عالی استاد جا موندم.</p> <p>د: عیب نداره، به تایم‌های مفید زندگی اضافه شد.</p> <p>ث: اشکال نداره. نوت برداشتیم برای همه شیر می‌کنیم.</p> <p>پ: حضوری باشه، پا منبرش خیلی شلوغ میشه.</p> <p>ث: از خوبیای حضوری شدن اینه که از سخنان ایشان به‌صورت زنده فیض می‌بریم.</p> <p>الف: گیفی با محتوای عشوه یک حیوان زشت‌رو از نمای نزدیک.</p> <p>ح: اصلاً اینقدر دوست‌داشتنی می‌تونه باشه یک نفر؟</p> <p>غ: گیفی با محتوای خنده و لودگی مضمون‌کننده یک معتاد</p> <p>ب: گیفی با این محتوا که تورو به خدا در این موضوع نظر بده.</p> <p>ذ: اسم مکانیک بد در رفته ناموساً.</p> <p>ر: مکانیکا خیلی گناه دارن. همکلاسی معرکه‌ای نصیبشون شده. هنوز باید سه سال دیگه تحمل کنن.</p> <p>ز: ایموجی‌های فرد ذوق‌مرگ‌شده</p> <p>م: گیفی با این محتوا: حماقت و نادانی انسان‌ها مرا آزرده‌خاطر می‌کند.</p>

۱. یکی از نکات قابل تأمل این است که درصد قابل توجهی از ایموجی‌ها و گیف‌ها به تحقیر و تمسخر فرد متقدم مرتبط می‌شود. از این‌رو از ارائه مصداق بیشتر برای استیکرها، ایموجی‌ها و گیف‌ها پرهیز شد.

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	نمونه‌ای از کدها
		(۲۲) ز: ز:	<p>ب: شما ناهار خوردی؟</p> <p>ز: فکر نکنم. فعلاً داره چیز دیگه می‌خوره.</p> <p>ژ: چیز خاصی رو از دست ندادی، داشته غذاشو می‌خوره.</p> <p>س: ماه رمضان نزدیکه. نخوردن رو تمرین کن تا روزهت باطل نشه مهندس.</p> <p>ش: چه جوری تونستی این همه نخار برای خودت پیدا کنی؟؟؟ به مولا برای بقیه این توانایی قفله.</p> <p>پ: بحث با یک ... بود، حالا کشیده شد به اسلام و مسلمین.</p> <p>س: واژه‌های زنده از شأن گروه خارجه و گرنه در شأن ایشان که قطعاً هست.</p>
		(۱۱) فحش و ناسزا	<p>ز: تصویری با این محتوا: در سال ۱۴۰۰ بیش از ۵ میلیون چاپلوس و متملق توسط سگ‌های آواره مورد آزار و اذیت قرار گرفتند.</p> <p>ب: بنده خدارو سگا بردن دیگه.</p> <p>ص: خر که نمیفهمه.</p> <p>ت: خلاصه: امیرصدرا گاوه.</p> <p>د: ولش کن به قبر دیگه اصلاً. اه.</p> <p>ج: آره دیگه بی خیالش شو دیگه. گلاً به قبر دیگه، اه.</p> <p>د: اصلاً خاک تو سر</p>
		(۱۴) اتهام بی‌سوس	<p>ج: گذاشتن آیه قرآن: ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید که پاره‌ای از گمان‌ها گناه است و جاسوسی مکنید.</p> <p>س: اینم از بدی‌های مجازیه دیگه. آگه از اول حضوری می‌اومد دانشگاه؛ همون اول متوجه می‌شد که باید زبونش رو کوتاه کنه و سرش رو درون امور خودش قرار بده.</p> <p>ج: اصلاً به اون مربوط نمیشه.</p> <p>ض: دانشگاه روباه هم داره؟</p> <p>ب: از اون بدتر سگ داره.</p> <p>ت: و به موجودیه که همین امیرصدراست... خطرناکتره.</p> <p>س: در پاسخ به بدحجاب‌ها رو چی خطاب میکنین؟ فضول‌یاب. البته اگر خیلی مؤدب باشیم.</p> <p>ج: طرف در حدی نیست که بخواد یکی رو قضاوت کنه.</p>

۱. برخی از عبارات تایپ شده به قدری دور از شأن بودند که حتی با سانسور نیز قابل ارائه نمی‌باشند.

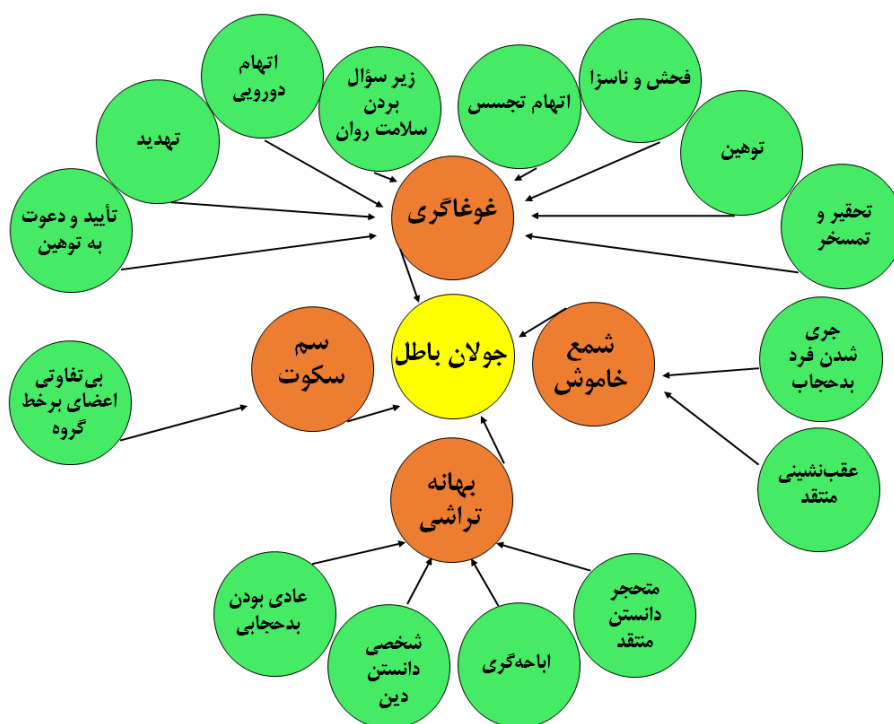
نمونه‌ای از کدها	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضمون فراگیر
<p>ت: نه بابا... بابا شماها دیگه چرا؟ راحت از واژه‌های زننده استفاده کنید. ت: چراغ اول روشن شد. ف: این خوب بود (...خوری)؛ همراه با ایموجی‌های خنده. ت: کلمه ... اوکیه تا الان. ببینم بیشتر چی میشه.</p>	<p>ت: نه بابا... بابا شماها دیگه چرا؟ راحت از واژه‌های زننده استفاده کنید. ت: چراغ اول روشن شد. ف: این خوب بود (...خوری)؛ همراه با ایموجی‌های خنده. ت: کلمه ... اوکیه تا الان. ببینم بیشتر چی میشه.</p>		
<p>ج: باید صبح تا شب قرآن سر بگیره، دانشگاه حضوری نشه. س: بچه هنوز خامه و متوجه نیست چکار کرده با طول تحصیل خودش. پ: حضوری بشه به فیض می‌رسونیمش. الف: گیفی با این محتوا که اگر حرف بزنی درگیری فیزیکی رقم می‌خورد. غ: یه ذره زیادتر... خوری کنی، شماره تو میزارم همین گروه. غ: منتظرم یه کلمه دیگه تایپ کنه... پ: همه منتظرن ولی نمیده متأسفانه. ت: می‌خواهی من روشن کنم؟ ص: سعی کن باعث بدبینی و نفرت دیگران نشی که در حضوری دانشگاه جلوی دانشجویان بختک بدی داشته باشی... ب: همت کنید انتقالی بگیره یه دانشگاه دیگه، اونارو هم مستفیض کنه.</p>	<p>ت: نه بابا... بابا شماها دیگه چرا؟ راحت از واژه‌های زننده استفاده کنید. ت: چراغ اول روشن شد. ف: این خوب بود (...خوری)؛ همراه با ایموجی‌های خنده. ت: کلمه ... اوکیه تا الان. ببینم بیشتر چی میشه.</p>		

نمونه‌ای از کدها	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضمون فراگیر
<p>ت: زمان یوسف پیامبر زندگی می‌کنی؟</p> <p>ت: طرف اونقدر عجیب رفتار می‌کنه...</p> <p>ص: آدمی زادی که عقل و نوع افکارش برمی‌گرده به ۷۰۰ سال پیش؛ چه فرقی با افکار و خرافات طالبان داره؟</p> <p>گ: تأیید عقب‌ماندگی با گذاشتن کیفی در این خصوص</p> <p>ض: ایموچی‌های خنده؛ در پاسخ به در دوره امام زمان زندگی می‌کنم.</p> <p>ت: به اسفل السافلین؛ در پاسخ به در دوره امام زمان زندگی می‌کنم.</p> <p>ن: کیفی با محتوای پایین بودن سطح معنویت بانویی چادری</p> <p>ذ: کیفی با محتوای ساده‌لوحی علاقه‌مندان به سخنرانی و محتواهای مذهبی</p> <p>ط: اسلام گفته همه جا نظر بدی؟ هرگز.</p> <p>ز: الله اکبر</p> <p>ص: بحث کردن با شما مغزهای گندیده و عقب‌مانده مثل آب در هاون کوبیده.</p>	<p>متن خبر دانشجو: منتقد (۲۰)</p>	<p>بها ترائفی</p>	
<p>ت: ببین داش... حله... حللله... حلاله «بدن‌نما». همراه ایموچی‌های خنده.</p> <p>ش: بی خیال بابا... همراه با ایموچی خنده در پاسخ به شما بدحجاب‌ها رو چی خطاب می‌کنین.</p> <p>ظ: خوش حجاب... در پاسخ به شما بدحجاب‌ها رو چی خطاب می‌کنین.</p> <p>پ: درس پس میدم در پاسخ به تعریف کاربری از کیف ارسالی ایشان در خصوص اهمیت امور دلپسند دنیایی.</p> <p>ق: بانو شما با این همه کمالات و زیبایی اصلاً خودتونو ناراحت نکنید. این دوستمون تو مدرسه‌ام بی‌شعور بود. ما فکر می‌کردیم بره دانشگاه خوب میشه، اما خب متأسفانه اشتباه فکر می‌کردیم.</p> <p>خ: شما ببخش... این بچه از ایناییه که وقتی رفته دبیرستان بهش می‌گفتن آقا مهندس.</p>	<p>آناه‌گری (۱۱)</p>		

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	نمونه‌ای از کدها
		تخصصی دانش روز (۸)	ج: هر کس تو قبر خودش دفن میشه. ک: اسلام دارای کتاب هست، خرافه نیست. هر چند کار این آقا اشتباهه، چون نباید دخالت کرد. ح: بدحجابی رو چی تعریف می‌کنی تو دامنه لغت؟ ک: حجاب تا یک حدودی در دین و قرآن هست! اما اگر درباره نسل حرف میزنی، امر به معروف و این جور چیزا بسترش اصلاً نیست.
		بدحجابی عادی بودن (۱)	ص: کاملاً مشخصه که تو این نسل زندگی نمیکنه.
تجمع ناموس		بری شدن فرد بدحجاب (۹)	پروانه: یه چیزی می‌خواستم بگم که در شأن خودم نبود. پروانه: من از این خندهم می‌گیره چرا عکساشو پاک کرد! پروانه: لغت نداده هنوز؟ همراه ایموچی خنده. پروانه: یه نفر بره بیوشو ببینه آیا هنوز نوشته: دانشجوی مکانیک فردوسی یا پاک کرده؟ همراه با ایموچی‌های خنده... پروانه: دلم سوخت واسش. همراه ایموچی خنده. پروانه: آقا امیرصدرا یه مدت لغت بده، هروقت آبا از آسیاب افتاد دوباره بیا.
		عقب نشینی منتقد (۱۰)	ت: خوبیش همینیه که هی تایپ میکنه و پاک میکنه. س: پیام‌هاشو پاک کرد... همراه با ایموچی خنده. پ: بیوش هست ولی هنوز. پوست کلفت‌تر از این حرفایه. همراه با ایموچی خنده ت: گیفی با محتوای نگه داشتن دود سیگار در دهان و سپس کم آوردن و رها کردن آن در محیط ذ: همین گیف (عدم کنترل خود در مقابل زنان) جوابه، در پاسخ به عبارت تایپ میکنه و پاک میکنه.

مضمون فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	نمونه‌ای از کدها
	سم سکوت	بی تفاوتی اعضای برخط	(N=170)

چکیده جدول یافته‌های پژوهش، در شکل ۴ به صورت شماتیک ارائه شده است:

شکل ۴. شبکه مضامین

همان‌طور که در جدول ۱ و شکل ۴ نمایش داده شد، داده‌ها طی سه مرحله تحلیل، در طبقات مضامین پایه، سازمان‌دهنده (غوغاگری، بهارانه‌تراشی، شمع خاموش و سم سکوت) و فراگیر (جولان باطل) جای گرفتند.

نتیجه گیری

تزیین عمل در مسیر انتهایی عرفی شدن است. براساس منابعی نظیر قاموس قرآن، میزان الحکمه و تفسیر نمونه، سه دسته از آیات قرآن کریم، در باب تزیین عمل قرار دارد: دسته اول آیاتی که عمل تزیین را با ماضی مجهول مطرح کرده است.^۱ دسته دوم آیاتی که عمل تزیین را به خداوند متوجه ساخته است^۲ و دسته سوم آیاتی که فراوانی بیشتری دارد و این امر را به شیطان نسبت داده است.^۳ حضرت علی علیه السلام نیز، نتیجه پیروی از شیطان را آرایش و زیباسازی فریبانه اندیشه و منطق فاسد و نادرست - توسط شیطان - می داند و گناه آرای - برای ارتکاب آن - و ایجاد تعلل در «توبه» را آثار «وکیل گرفتن» شیطان می شمرند. با بیان مولی علی علیه السلام روشن می شود که چرا دانشجویی به این اندازه راحت و بی دغدغه و با اطمینان، استدلال های سست را بیان می کند. مثلاً دانشجویی به رغم تصریح ضعیفی! به وجود مبحث حجاب در قرآن، بیان می دارد که فرد منتقد حق نداشته وی - فرد بدحجاب - را قضاوت کند! در حالی که در بی حجاب بودن وی هیچ تردیدی نیست و دانشجوی منتقد صرفاً در بیان مقابله و دفاع از درس خواندن خود، سؤال می کند که «شما بدحجاب ها را چه خطاب می کنید؟» و هیچ گونه قضاوتی مثلاً راجع به هنجارشکنی این عنصر یا تحت نفوذ شیطان بودن او و یا سایر حقایق نکرده است. افرادی که از نظراتشان مشخص می شود که اطلاع چندانی از حدود حجاب ندارند، صرفاً براساس فضای «فضای مجازی»! و نظرات افرادی نظیر مسیح علی نژاد^۴ در مورد حجاب و امر به معروف و نهی از منکر حکم می رانند. به فرموده قرآن، آن ها چیزی را انکار می کنند که علمشان به آن احاطه نیافته و حقیقت و باطن آن هنوز به آنان نرسیده است.^۵

شرایط این گونه گروه ها به نحوی است که فرد تا زمانی که تذکری نداده و منکری را زیر سؤال نبرده است، محترم خواهد بود! همان طور که قوم حضرت صالح علیه السلام به ایشان می گویند: «تا

۱. نظیر آیه ۱۲ سوره یونس: ... كَذَلِكَ يُزَيِّنُ لِلْمُؤْسِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

۲. نظیر آیه ۴ سوره نمل: ... زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمَالَهُمْ ...

۳. نظیر آیه ۴۸ سوره انفال: وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ ...

۴. بنیان گذار و طراح جنبش های آزادی یواشکی و چهارشنبه های سفید با هدف آزادی حجاب و رفع حجاب اجباری در ایران

۵. سوره یونس آیه ۳۶: وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا... و آیه ۳۹: بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلْمِهِ...

۶. سوره هود آیه ۶۲: قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا...

زمانی که ما را از کاری نهی نکرده بودی نزد ما عزیز بودی! ولی حالا خیرا». در این مطالعه نیز مشخص گردید، این افراد اصلاً انتقادپذیر نیستند و سؤال یک دانشجوی که تلویحاً از بی‌حجابی با کلمه ملایم‌تر بدحجابی انتقاد نموده، او را هشت ساعت کامل سیل حملات بی‌رحمانه قرار داد. این گروه حدوداً ۳۰ نفره دانشجویان که به نسبت اعضای گروه و نیز اعضای برخط، کاملاً در اقلیت هستند، به‌جای پاسخ‌گویی عالمانه به یک مطلب منتقدانه^۱، با ابراز توهین و به‌ویژه برچسب‌هایی نظیر اُمّلی و دِمده شده، تلاش می‌کنند فرد را از میدان به‌دور کنند. قرآن کریم در قالب نه سوره مختلف نظیر سوره‌های انعام: ۲۵؛ انفال: ۳۱؛ نحل: ۲۴؛ مؤمنون: ۸۳؛ فرقان: ۵؛ نمل: ۶۸؛ احقاف: ۱۷؛ قلم: ۱۵ و مطفین: ۱۳، شیوه واکنش مخالفان به آیات نازل شده، مثلاً آیه‌های مربوط به معاد و... را تهمت «افسانه‌های قدیمی بودن»^۲ می‌دانند.

ملاحظه شد که وقتی فرد، سؤال ممنوع! و حرام! «شما بدحجاب‌ها را چه خطاب می‌کنند؟» را مطرح می‌کند، تهمت زندگی در ۷۰۰ سال پیش و پیش‌تر از آن -زمان یوسف پیامبر علیه‌السلام-، عجیب رفتار کردن و مغزهای گندیده را می‌زنند و بسیار بدتر آنکه با نمایش ایموجی‌های خنده (تمسخر) و گیف‌ها و تکرار آن‌ها، فرد را همانند مرد کاملاً سیاه‌پوستی^۳ نشان می‌دهند که قابل ترحم و دلسوزی است و افراد برای او آرزوی شفا می‌کنند.

یافته‌های این مطالعه را می‌توان با توجه به نظریه آدلر^۴ نیز، مورد تحلیل و تفسیر قرار داد. آدلر معتقد است افراد برای محافظت از احساس عزت‌نفس اغراق‌آمیز خود، برابر رسوایی و بی‌آبرویی، شیوه‌های حفاظتی خاصی -گرایش‌های محافظ^۵- را برای مخفی کردن «خودنگاره» کاذبشان اتخاذ می‌کنند (فیست، فیست و آن‌رابرتس^۶، ۱۴۰۰). برخی از این گرایش‌های محافظ عبارت است از بهانه‌تراشی، پرخاشگری، تحقیر و تهمت که در یافته‌های مطالعه حاضر به وفور و وضوح

۱. صرف‌نظر از نیت فرد منتقد، یعنی نهی‌ازمنکر یا دفاع از خود یا هر دو و صرف‌نظر از این‌که آیا ارتباط‌گیری با یک دختر کاملاً بی‌حجاب در صفحه خصوصی او، به قصد تذکر مخفیانه، تکلیف وی بوده است؛ احتمالاً خود مفسده بیشتری را در پی خواهد داشت.

۲. ...إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

۳. متأسفانه نگاه نژادپرستی نیز در بین برخی از کاربران مشاهده گردید.

4. Adler

5. Safeguarding tendencies

6. Feist, Feist & Ann-Roberts

نشریات علمی دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)

مشاهده شد. به تعبیری، متأسفانه نمی توان تمام متون، تصاویر، کیف ها و ایمو جی ها را چیزی جز بهانه تراشی (نظیر هر کسی را در قبر خود می گذارند)، تهمت (نظیر موجودی خطرناکتر از سنگ و روباه)، تحقیر (نظیر اصلاً اینقدر دوست داشتنی می تونه باشه یک نفر؟) و تهدید (نظیر بچه هنوز خامه و متوجه نیست چکار کرده با طول تحصیل خودش) و انواع دیگر فحاشی (نظیر خر که نمیفهمه) و پر خاشگری ها دانست!

اگر بخواهیم تمام انواع پر خاشگری های انجام شده را با یک اصطلاح روان-جامعه شناختی، جمع بندی کنیم، باید به مفهوم «تحقیر معطوف به هدف» اشاره نماییم. تحقیر عامدانه زمانی رخ می دهد که تحقیر کننده با هدف و نیت قبل از گنُش، اقدام به تحقیر قربانی کند. در این شکل از تحقیر، هدف تحقیر کننده از گنُش خود می تواند کوچک کردن، کم شمردن، زبونی، گرفتن شأن و شخصیت، آزار رساندن، رسوایی، هتک حرمت، پایین کشیدن، پست کردن، بدنام کردن، ننگین کردن، بی احترامی، استهزا کردن، ناچیز کردن، تهمت زدن و یا شرمساری تحقیر شونده باشد و یا حتی ممکن است بخواهد به نوعی تمرین قدرت و یا اثبات برتری خود را نشان دهد (صادقی فسایی و نیکدل، ۱۳۹۴: ۴۶). رفتار تحقیر یا بی ارزش سازی^۱ بر اساس آیات قرآن عمدتاً از سوی افراد معاند انبیا نظیر فرعون رخ داده است. فرعون در تلاش برای بی ارزش سازی حضرت موسی علیه السلام از فقر ایشان، نوع تکلم وی در دوران طفولیت، منت گذاری، ظاهر ایشان و خلاصه هر چه می توانست استفاده کرد (هاشم نژاد، گل محمدی و علیمردی، ۱۴۰۱). متأسفانه در این مطالعه نیز ملاحظه شد که از انواع ابزارهای استعلا طلبانه و استبدادی نظیر تمسخر، توهین، فحش، اتهام زنی و تمسخر اعتقادات، برای لجن مال کردن و اخراج فرد استفاده گردید.

از سوی دیگر در این مطالعه مشاهده شد، متأسفانه تعداد قابل توجهی از کاربران داخل گروه (یعنی اکثریت)، سیاست سکوت را در پیش گرفتند. به نظر می رسد به دلایلی که در ادامه بیان می شود، نمی توان پذیرفت تمام کاربران خاموش (۱۷۰ نفر)^۲، با بیش از ۳۰ کاربر غوغاگر (گروه

1. Devaluation

۲. هر چند که نمی توان ادعا نمود تمام افراد برخط (۱۷۰)، پیام های گروه یاد شده را رصد می کردند و ممکن است که صرفاً در فضای آن پیام رسان حضور داشتند؛ اما با توجه به مواردی نظیر بررسی مرتب مباحث گروه های دانشجویی به واسطه در جریان بودن از مسائل درسی و دانشگاهی و عضویت از روی تمایل در چنین گروه هایی، می توان ادعان نمود، درصد کاربرانی که ضمن برخط بودن، از مطالب گروه هم بازدید داشتند، قابل توجه می باشد.

اقلیت)، کاملاً موافق بوده‌اند. اول این که خود سکوت نشان می‌دهد که کاربران ساکت همراستا با جریان توهین و تخطئه نبودند؛ زیرا براساس عُرف حاکم بر گروه‌های فضای مجازی، حداقل با فرستادن یک ایموجی تأییدی، با غوغاگران همراهی می‌کردند. دلیل دوم به این موضوع اشاره دارد که براساس نام کاربری و پروفایل کاربران مشارکت‌کننده در بحث (حدود ۳۲ نفر)، تقریباً هیچ دانشجوی دختری ملاحظه نگردید. از این رو، به طور قطع، نوعی مخالفت در برابر این نوع رفتارهای غوغاگرانه و به‌ویژه غیرمؤدبانه - استفاده از اصطلاحاتی شبیه خ.م - با توجه به جنسیت این دانشجویان وجود داشته است. در واقع، می‌توان نتیجه گرفت که دانشجویان دختر به‌رغم نارضایتی از تعابیر کاملاً زشت سکوت اختیار کرده‌اند و در نهایت، دلیل سوم این‌گونه قابل اذعان است که براساس مطالعات دینداری راجع به تنوعات رفتاری دانشجویان از حیث دینی (نظیر حضرتی صومعه، ۱۳۹۵؛ عبدی و رضایی، ۱۳۹۴)، نمی‌توان پذیرفت که تعداد زیادی از یک جمعیت نمونه احتمالاً بیش از ۱۰۰ نفره که به‌نوعی نمونه جمعیت بزرگتر ۸۰۰ نفره دانشجویان مهندسی هستند، مؤید فحش و ناسزا و حرف‌های کاملاً زشت و نابهنجار باشند.

فارغ از حدس و گمان‌ها راجع به نگاه افراد خاموش و قضاوت در این باب که این افراد حامی دانشجوی منتقد و یا گروه غوغاگر و یا بی‌طرف بوده‌اند، باید تصریح نمود براساس آیات قرآن، تمسخر، ابزار همیشگی مخالفان برای جدال با حق است.^۱ بنابراین دستور خداوند به مؤمنان در مورد مشاهده افرادی که قصد تحقیر کلام و آیات الهی را دارند، روی برگرداندن است.^۲ آیاتی نظیر آیه ۶۸ سوره مبارکه انعام نشان می‌دهد، مؤمنان نباید در گروه و مجلس باطل و گمراه هضم شوند. از سوی دیگر، بر همگان لازم و واجب است که بدانند چگونه باید در برابر این عمل زشت، ساکت و منفعل نباشند و با آن مقابله و مبارزه کنند (حسین‌پور و نعمتی، ۱۳۹۹: ۱۰۸).

صاحب‌نظران معتقدند سکوت انواع مختلفی دارد. سکوت مطیع^۳ به خودداری از ارائه اطلاعات یا نظرات، براساس رضایت دادن به هر شرایطی اطلاق می‌گردد. افراد با اتخاذ این نوع سکوت، تسلیم وضعیت فعلی شده و هیچ تمایلی برای تلاش در جهت صحبت کردن، مشارکت یا

۱. سوره کهف آیه ۵۶: ...وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنذِرُوا هُزُوًا

۲. سوره انعام آیه ۶۸: وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ...

کوشش در جهت تغییر وضعیت موجود ندارند. اما انگیزه فرد در سکوت تدافعی^۱، احساس ترس از ارائه اطلاعات و یا نظرات است. در واقع در این نوع سکوت افراد به دلیل محافظت از موقعیت و شرایط خود، به خودداری از اطلاعات یا نظرات مربوطه می پردازند. سکوت نوع دوستانه^۲ نیز با هدف حمایت از دیگران در سازمان و براساس انگیزه‌های به اصطلاح نوع دوستی و همکاری صورت می پذیرد (کمال زاده و لیاقت، ۱۳۹۶).

اگرچه بر پایه حدس و گمان و برداشت حسی از فضای گروه‌های دانشجویی، می توان گفت در سکوت کاربران ساکت، هر سه نوع انگیزه و به ویژه احتمال اتخاذ سکوت نوع دوستانه! مؤثر بوده است؛ در عین حال در مورد فرد منتقد و نیز برخی افراد کاملاً مخالف گروه غوغاگر، در واقع سکوت نوع دوم رخ داده است. شاهد آن که یکی از دوستان فرد منتقد که گفتگوهای مطرح شده در گروه را رصد نموده بود، ضمن اینکه خود سکوت اختیار می کند، با فرد منتقد نیز تماس می گیرد و از روی محبت و دلسوزی، از او می خواهد که با توجه به جو ایجاد شده و تهدید جدی برخی کاربران و احتمال زیاد از دست دادن آینده تحصیلی و شغلی خود، دست از مقاومت بردارد. از این رو، فرد منتقد ضمن این که از ادامه گفتگو پرهیز می نماید، نسبت به پاک کردن پیام‌های مربوط به نقد به بدحجابی و لزوم پای بندی به احکام اسلامی اقدام می نماید. همچنین طبق اظهارات یکی از دانشجویان دختر، که در ابتدای مباحث به خود جرأت داده و چنین پیامی «فقط پسرا دادشون دراومد! هیچ دختری اعتراض نکرد!» را در گروه گذاشته بود، با سانسور (حذف) فوری! از سوی ادمین گروه دانشجویی مواجه می شود و دیگر به خود اجازه اظهار نظر در حضور افراد مستبد را نمی دهد.

فارغ از انگیزه سکوت، به هر روی این کاربران در واقع فریضه امر به معروف و نهی از منکر را ترک کرده اند. ترک امر به معروف و نهی از منکر، رفته رفته انسان را نسبت به دستورات الهی سست و بی اعتقاد خواهد ساخت. انسانی که ببیند دیگران احکام الهی را زیر پا می گذارند و آزادانه محرمات الهی را مرتکب می شوند و هیچ کوششی برای جلوگیری از رفتار حرام آن‌ها انجام نمی شود، کم کم نسبت به شیوع محرمات الهی در جامعه بی تفاوت خواهد شد (مولوی، ۱۳۹۵: ۷۰). عذاب دوزخ، شمول عمومی عذاب، هلاکت جامعه دینی، دل مردگی، دوری از برکات و نور

1. Defensine Silence
2. Prosocial Silence

ایمان، تسلط اشرار و عدم استجابت دعا، گرفته شدن روح ایمان، واژگونی قلب، جابجایی معروف و منکر، غلبه دشمن، ذلیل شدن، شریک بودن در منکر، کم شدن روزی و مورد لعن خدا قرار گرفتن از عواقب ترک امر به معروف و نهی از منکر عنوان شده است (چرم‌دوز و محقق، ۱۳۹۹).

نکته مهم و قابل تأمل اینجاست که ترک این فرایض، زمینه ترک کارهای نیک و انجام کارهای زشت و ناروا را در جامعه پدید می‌آورد؛ زیرا میل به انجام معاصی و مفاسد اخلاقی در همه افراد وجود دارد؛ اما به علل گوناگون مانند حیا و علاقه به حفظ احترام و اعتبار اجتماعی، عموماً از انجام آن خودداری می‌شود؛ اما وقتی عده‌ای در جامعه مرتکب رفتارهای زشت و فسادانگیز شدند و کسی معترض آن‌ها نشد، افراد دیگر جسارت پیدا می‌کنند و رفته‌رفته به این اعمال مبادرت خواهند کرد و بدین ترتیب فساد اخلاقی سراسر جامعه را خواهد گرفت (مولوی، ۱۳۹۵: ۷۰). در عین حال، وقتی جامعه بتواند، آینده را به‌طور مناسبی در راستای اهداف مشترک خود مهار کند، راه‌های بسیاری برای خروج از مخمصه‌ها و بحران‌های اجتماعی فراهم می‌شود (طاهری‌دمنه، ۱۳۹۷: ۴۶). از این رو، در صورتی که سطح نقد اجتماعی بالا باشد و سیستم مراقبه و موازنه فعال و اثربخش باشد، فساد بر جامعه چیره نخواهد شد (بخجالی و گنجعلی، ۱۳۹۳: ۸۰).

جامعه اسلامی با سنت امر به معروف و نهی از منکر (ضد ارزش‌های اسلامی) از رذایل و انحرافات مصون می‌ماند (احمدی، احمدی و رحیمی، ۱۳۹۲: ۱۰۵). بنابراین اگر در جامعه‌ای تمام افراد به‌صورت جدی، این واجب الهی را وظیفه خویش بدانند، ریشه رذایل اخلاقی در آن جامعه می‌خشکد و گام‌به‌گام به سوی بهتر و برتر شدن پیش می‌رود (اسفندیاری، مهدوی‌آرا، نادریان‌لایین و یوسفی‌چوبینی، ۱۳۹۵: ۱۲۵).

درواقع رفتارهای دانشجویان در این گروه دانشجویی، به‌گونه‌ای رقم خورد که نه تنها پدیده بدحجابی تقبیح نشد، بلکه فرد منتقد، به‌دلیل غلبه عرفی شدن بر فضای گروه و بی‌تفاوتی تعداد قابل توجهی از اعضای برخط نسبت به رفتارهای غیرمؤدبانه اکثریت مطلق مشارکت‌کنندگان، مجبور به پاک کردن پیام‌های خود شد. از این رو، مطابق با رویکرد هنجاری، تحلیل رفتارها و کنش‌های کاربران این گروه دانشجویی، نمی‌تواند آینده‌مطلوبی را مطابق ارزش‌های اسلامی برای جامعه ایران تصویر نماید. تحلیل عمیق‌تر رفتارهای کاربران در گروه‌های مجازی، نیاز به بررسی بیشتری دارد؛ اما در عین حال، به‌دلیل شباهت بالای فضای مجازی و واقعی، نتایج پژوهش‌هایی نظیر این

■ آینده زیست اخلاقی ایرانیان در پرتو عرفی شدن و سکوت: ...

پژوهش، می تواند پیش بینی کننده دنیای واقعی باشد. پژوهش حاضر با بررسی چگونگی آغاز، اوج و فرود پیام ها حاکی از آن است که با ادامه روند فعلی، آینده نامطلوبی بر فضای زیست اخلاقی و متعاقباً جنسی ما ایرانیان حاکم خواهد شد. چراکه با توجه به شرایط کنونی، در آینده محتمل که ادامه وضعیت گذشته و حال می باشد:

۳. تذکر لسانی یا هرگونه واکنشی نسبت به نابهنجاری ها با شدت بیشتری، با عکس العمل تند مرتکبان آن روبه رو خواهد شد.
۴. افراد بیشتری سیاست سکوت و حتی ندیدن واقعیت ها را در پیش خواهند گرفت.
۵. افراد متعهد اجتماعی، احساس تنهایی و عدم حمایت بیشتری خواهند داشت و به تدریج، به گروه افراد ساکت و خاموش خواهند پیوست.
۶. جای افراد منتقد و خطاکار عوض می شود؛ به گونه ای که فرد منتقد باید از رفتار خود پوزش بخواهد!
۷. استبداد رفتاری افراد خطاکار و توهین و تحقیر طرف مقابل، بیش از پیش به بروز و ظهور می رسد.

پیشهادات

۱. انجام پژوهش های مشابه در میدان های متنوع و تحلیل رفتار مردم در مواجهه با فریضه امر به معروف و نهی از منکر؛
۲. تبیین پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر و نقش آن در سبک زندگی عقیفانه؛
۳. جدی تر گرفته شدن فریضه امر به معروف و نهی از منکر توسط مسئولان انقلاب اسلامی و تشویق و توصیه مردم به اجرای آن و حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر؛
۴. افزایش نظارت بر روی محتواها و رفتارهای کاربران فضای مجازی خصوصاً در گروه های مجازی دانش آموزان و دانشجویان.

سپاسگزاری

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از همکاری‌های ارزنده سرکار خانم الهه کارگزار و جناب آقای سید محمدجواد رضایی، دانشجویان مقطع کارشناسی دانشگاه فردوسی مشهد تشکر و قدردانی نمایند.

فهرست منابع

قرآن کریم

- اجاق، سیده‌زهره و میرزایی موسوی، سیدرسول. (۱۳۹۵). تحلیل کنش‌های ارتباطی و مدیریت تأثیر در گروه‌های تلگرام. نشریه مطالعات رسانه‌های نوین، ۲(۵): ۷۵-۱۰۰.
- احمدی، سجاده؛ احمدی، جواد و رحیمی، مهدی. (۱۳۹۲). بررسی ضرورت امر به معروف و نهی از منکر در پایداری و ارتقای اخلاق اجتماعی. نشریه مطالعات راهبردی بسیج، ۱۶(۵۹): ۱۰۵-۱۳۲.
- احمدی، ظهیر. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی رسانه سینما از منظر دینی و موعودگرایی؛ محتمل در عرفی شدن ایران از مسیر سینما (مطالعه موردی فیلم سینمایی طلا و مس). فصلنامه عصر آدینه، ۹(۱۸): ۱۲۳-۱۶۰.
- اسفندیاری (فقیه)، مصطفی؛ مهدوی‌آرا، مصطفی؛ نادریان‌لایین، علیرضا و یوسفی‌چوبینی، صدیقه. (۱۳۹۵). آرمان‌شهر اسلامی از منظر امام رضا علیه‌السلام. فرهنگ رضوی، ۴(۱۵): ۹۹-۱۳۲.
- آسمانی‌بیدگلی، امیر و امامیان، سیدحسن. (۱۳۹۵). شرایط امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی. فصلنامه بین‌المللی میان‌رشته‌ای و بین‌الادیانی Pure Life، ۳(۵): ۱۵۵-۱۶۳.
- افرادی، کاظم. (۱۳۹۲). مدینه فاضله در ساختارشناسی تفکرات آیت الله جوادی آملی. فصلنامه مشکوه، ۳۲(۱۱۹): ۴۹-۷۶.
- افشارکهن، جواد؛ بلالی، اسماعیل و سلیمان‌پور، محمدعلی. (۱۳۹۰). بررسی وضعیت عرفی شدن دانشجویان و برخی عوامل مؤثر بر آن (در میان دانشجویان دختر و پسر دانشگاه بوعلی‌سینا). فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۲(۴۱): ۱۳۵-۱۵۸.
- آل‌عمران، رؤیا؛ مداین‌شیشوان، سیده‌فهمه و آل‌عمران، سیدسجاد. (۱۳۹۲). بازخوانی آرمان‌شهر از دیدگاه قرآن کریم. فصلنامه مطالعات قرآنی، ۴(۱۴): ۲۵-۴۶.
- امیدیان، مرتضی. (۱۳۹۹). تحلیل و دسته‌بندی رفتار کاربران به یک طنز اینستاگرامی در بحران کرونا. نشریه مطالعات رسانه‌های نوین، ۶(۲۱): ۳۰۳-۳۲۹.
- آهنگری، الهه؛ طحان، محمد، حسین‌نژاد، حسین و بناءخطیبی، مریم. (۱۳۹۷). بررسی رابطه استفاده از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه و میزان پابندی به اعتقادات دینی دانش‌آموزان ۱۲ تا ۱۸ سال شهر کاشمر. فصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۱۲(۴۷): ۳۷-۵۵.
- ایزدی‌فرد، علی‌اکبر و حسین‌نژاد، سیدمجتبی. (۱۳۹۴). بررسی فقهی امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی. فصلنامه حکومت اسلامی، ۲۰(۷۷): ۷۱-۹۸.
- بستان (نجفی)، حسین. (۱۳۹۳). عرفی شدن در اندیشه علامه طباطبائی. فصلنامه معرفت فرهنگی اجتماعی، ۵(۱۹): ۸۹-۱۱۲.
- بستان (نجفی)، نجفی. (۱۳۹۷). مقابله با روند عرفی شدن در ایران با تأکید بر ظرفیت‌های نهاد خانواده. نشریه مطالعات فقهی و حقوقی زن و خانواده، ۱(۲): ۵۳-۸۱.

نشریه آینده پژوهی انقلاب اسلامی

- پارسامهر، مهربان؛ خرم‌پور، یاسین و کرایبی، حسام. (۱۳۹۹). تأثیر مؤلفه‌های مدرنیته بر ابعاد عرفی شدن دین (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه یزد). مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۵۱(۵): ۷۹-۵۴.
- پژوهنده، محمدحسین. (۱۳۹۴). بررسی بایسته‌های امریه معروف و نهی ازمنکر در فضای حقیقی و مجازی. فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۲۱(۱۰۵): ۹۳-۶۹.
- تیرگر فاخری، فتحعلی؛ جعفری، علی؛ احمدی، علی و جهانشاهی، امید. (۱۴۰۰). سناریونگاری آینده شبکه بین‌المللی خبر در افق ده ساله. دوفصلنامه علمی آینده‌پژوهی ایران، ۶(۲): ۷۸-۵۳.
- جوکار، حامد و سلمانی‌ماهینی، مرتضی. (۱۴۰۰). شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های آینده فعالیت‌های قرآنی جمهوری اسلامی ایران. دوفصلنامه علمی آینده‌پژوهی ایران، ۱۶(۱): ۱۰۱-۷۷.
- چرم‌دوز، پری و محقق، محمد. (۱۳۹۹). تحلیل و نقد دیدگاه مایکل کوک در خصوص جایگاه امریه معروف و نهی ازمنکر در منابع حدیثی شیعه. نشریه قرآن، فرهنگ و تمدن، ۱(۲): ۱۰۳-۱۲۶.
- حسین‌پور، محمدحسین و نعمتی، سیدعلی. (۱۳۹۹). راهکارهای مبارزه با استهزاء و تمسخر از منظر قرآن و حدیث. فصلنامه اندیشه‌های قرآنی، ۷(۱۳): ۱۰۷-۱۲۸.
- حضرتی‌صومعه، زهرا. (۱۳۹۵). میزان دینداری زنان دانشجوی و عوامل اجتماعی مؤثر در آن (مطالعه موردی: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران). فصلنامه مطالعات راهبردی زنان، ۱۹(۷۳): ۱۲۵-۱۵۱.
- رادپور، علی‌اکبر. (۱۳۹۹). مؤلفه‌های زیست اخلاقی در دیوان اشعار فارسی شهریار. مجله اخلاق زیستی، ۱۰(۳۵): ۲۰-۱.
- رسولی، محمود. (۱۴۰۰). واکاوی اصل «همبستگی خودشناسی با زیست اخلاقی» از منظر نهج البلاغه. نشریه تأملات اخلاقی، ۲(۶): ۸۰-۹۵.
- رسول‌زاده‌ا قدم، صمد؛ میرمحمدتبار، سیداحمد؛ افشار، سیمین و عدلی‌پور، صمد. (۱۳۹۴). تحلیل جامعه‌شناختی پیامدهای رسانه‌های اجتماعی بر ارزش‌های جوانان ایرانی. راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۵(۱۷): ۹۴-۶۵.
- سعیدی‌رضوانی، محمود. (۱۴۰۰). تقلیل‌گرایی در تربیت و پیچیدگی امر جنسی: چالش میان تربیت حداقلی و حداکثری در امر جنسی. انتشارات پژوهشگاه حوزه‌ودانشگاه.
- سعیدی‌رضوانی، محمود و امه طلب، مصطفی. (۱۳۹۶). درآمدی بر: فلسفه تعلیم و تربیت تکلیف‌گرا (چالش میان تعلیم و تربیت دینی و تعلیم و تربیت سکولار). انتشارات مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی.
- سعیدی‌رضوانی، محمود و غلامی، فاطمه. (۱۴۰۰). بررسی پدیدارشناسانه پیشران‌ها و چالش‌های رعایت عفاف در دانشجویان پسر دانشگاه فردوسی مشهد. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۶(۳): ۳۷-۶۰.
- سیاح‌طاهری، محمدحسین و انتظاری، اردشیر. (۱۳۹۹). مروری بر تعاریف عرفی شدن و ارائه یک تعریف براساس مبانی اسلامی. مجله دین و سیاست فرهنگی، ۷(۱۵): ۷۹-۱۰۴.

آینده زیست اخلاقی ایرانیان در پرتو عرفی شدن و سکوت: ...

- سیاح مفضل، اردشیر و اسدی، علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی ساختارهای فکری و مفاهیم کلیدی در آینده پژوهی و ارائه چارچوب اجرای مطالعات آینده پژوهی. فصلنامه آینده پژوهی مدیریت، ۲۶(۱۰۲): ۱۵-۲۶.
- شریفی، سیدمهدی و شهرستانی، عقیده. (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی موبایلی (تلگرام) با رفتار و اخلاق اجتماعی کاربران با رویکرد دینی. فصلنامه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۷(۲۴): ۲۷۷-۲۹۸.
- شیخه پور، زانیار و شیخه پور، محمد. (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین سکوت سازمانی و سلامت روانی کارکنان. نشریه پژوهش‌های روانشناختی در مدیریت، ۳(۵): ۳۹-۶۰.
- صابری فتحی، سیدمجید. (۱۳۹۹). چگونگی مقبولیت یافتن سند «توسعه پایدار». صص ۹۵-۱۰۳. واقعیت آموزش در سند «توسعه پایدار» ۲۰۳۰: فلسفه، تضادها و چالش‌ها. انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
- صادقی فسایی، سهیلا و نیکدل، نرمین. (۱۳۹۴). مطالعه کیفی از نحوه درک و تصور کنشگران از مصادیق تحقیر اجتماعی. فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۵۸): ۴۱-۵۸.
- صدوق، مسعود. (۱۳۹۶). قیام حسینی در برابر جاهلیت اولی؛ قیام خمینی در برابر جاهلیت مُدرن. حسینیه اندیشه قم.
- صدیق‌اورعی، غلامرضا؛ غنی‌زاده، مصطفی؛ صداقت، هانیه و کابلی، عاطفه. (۱۳۹۷). نگرش و موضع زنان و دختران مشهدی به حجاب. مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۱۹(۴۴): ۲۲۹-۲۵۳.
- طاهری دمنه، محسن. (۱۳۹۷). تحلیلی آینده پژوهانه در بن‌مایه‌های سازنده تصاویر آینده. فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۸(۲۹): ۴۵-۶۵.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ زاده، محمد. (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی (اندیشه مدیریت)، ۵(۲): ۱۵۱-۱۹۸.
- عبدی، مجتبی و رضایی، احمد. (۱۳۹۴). سنجش میزان دینداری در میان دانشجویان جوان. فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، پیاپی ۲۴: ۹۵-۱۱۷.
- عرب‌بافرانی، محمدرضا و عیوضی، محمدرحیم. (۱۴۰۰). مطالعه تطبیقی گونه‌شناسی‌های روش در آینده پژوهی. آینده پژوهی انقلاب اسلامی، ۲(۱): ۷-۳۶.
- غلامی، رضا و پورحیدر، احمد. (۱۴۰۰). الگوی شش ضلعی حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران برای بازه زمانی پنج‌ساله. دوفصلنامه علمی آینده پژوهی ایران، ۶(۱): ۱-۲۶.
- فاتح‌راد، مهدی؛ جلیلود، محمدرضا؛ مولایی، محمدمهدی؛ سمیعی، سعید و نصراللهی‌وسطی، لیلیا. (۱۳۹۲). مختصات روش‌شناختی فرارشته آینده پژوهی به مثابه یک فرآپارادایم یکپارچه. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۶(۱): ۱۳۵-۱۶۱.

نشریه آینده پژوهی انقلاب اسلامی

- فیست، جس؛ فیست، گریگوری جی. و آنرابرتس، تامی. (۲۰۱۳). ترجمه سیدمحمدی، یحیی. (۱۴۰۰). نشر روان. کلههر، سینا و رحمانی پور، ریحانه. (۱۳۹۷). تأثیر تحولات اجتماعی بر سیاست‌گذاری حجاب. نشریه مطالعات اسلامی زنان و خانواده، ۵(۸): ۷-۲۸.
- کمال‌زاده، حسام‌الدین و لیاقت، فهیمه. (۱۳۹۶). رابطه هویت سازمانی با سکوت سازمانی. فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۲۶(۸۴): ۹۷-۱۲۴.
- لسان‌طوسی، فهیمه؛ مانیان، امیر؛ تقوی، مصطفی و ذوالفقارزاده، محمدمهدی. (۱۳۹۹). فضای سایبر و آینده هویت ملی: هشدارهای راهبردی برای امنیت ملی با رویکرد تحلیل لایه‌ای علمی. دوفصلنامه علمی آینده‌پژوهی ایران، ۱۵(۱): ۳۰۵-۳۲۹.
- مختاری، مصطفی و گرجیان، محمدمهدی. (۱۴۰۰). نقش خیال در زیست اخلاقی از منظر عرفان اسلامی با تأکید بر دیدگاه ابن عربی. نشریه اخلاق و حیانی، ۱۱(۲۰): ۲۶۵-۲۹۰.
- منطقی، محسن و حمزه‌خانی، حسین. (۱۳۹۳). علل و آثار سکوت سازمانی از دیدگاه اسلام. نشریه اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، ۴(۹): ۹۹-۱۱۳.
- مولایی، محمدمهدی. (۱۴۰۰). فناوری آینده در سینمای علمی-تخیلی ایران: فن دوستی یا فن هراسی. دوفصلنامه علمی آینده‌پژوهی ایران، ۶(۲): ۱۹۹-۲۱۹.
- مولوی، محمد. (۱۳۹۵). پیام‌سنجی ترک فریضه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه «با تأکید بر دیدگاه امام علی علیه‌السلام». نشریه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، ۶(۱۳): ۵۵-۸۰.
- میرزاخانی، رقیه و احتشامی، علی حسین. (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی مبانی عقلی-اجتماعی اجرای امر به معروف و نهی از منکر با تأکید بر قرآن و حدیث. فصلنامه مطالعات قرآنی، ۱۲(۴۸): ۳۱۳-۳۳۵.
- نظری‌زاده، مرضیه و خلیلیان، محسن. (۱۳۹۷). تأثیر رسانه در مقبولیت و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه. پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، ۱(۲): ۲۹۳-۳۰۴.
- وقوفی، امید. (۱۴۰۰). مقدمه‌ای بر مبانی آینده‌پژوهی اسلامی. آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی، ۲(۲): ۵۷-۸۹.
- هاشم‌نژاد، حسین؛ گل‌محمدی، جعفر و علیمرادی، زهرا. (۱۴۰۱). شیوه موسی علیه‌السلام در مدیریت روانی ناسازگاری‌های بنی اسرائیل و فرعون براساس مفهوم «دفاع روانی». مجله کتاب‌قیم، ۱۲(۲۶): ۱۰۹-۱۳۲.
- هاشمی، سیدعبدالله. (۱۳۹۷). بررسی امکان آرمان‌شهر مهدوی از منظر قرآن کریم. مشرق موعود، ۱۲(۴۵): ۳۲۱-۳۳۳.
- هاشمیان‌فر، سیدعلی و هاشمی، مولود. (۱۳۹۲). بررسی نمودهای عرفی‌شدن دین در سبک زندگی جوانان شهر اصفهان (با تأکید بر نظریه عرفی‌شدن). فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۴(۴۹): ۱۵۳-۱۷۶.
- یخچالی، مصطفی و گنجعلی، اسدالله. (۱۳۹۳). بررسی مفهوم سکوت سازمانی از دیدگاه امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام. نشریه اسلام و مدیریت، ۳(۵): ۶۹-۸۹.

- Jensen, Lene Arnett. (2021). The Cultural Psychology of Religiosity, Spirituality, and Secularism in Adolescence. *Adolesc Res Rev*, 23: 1-12/ doi: 10.1007/s40894-020-00143-0.
- Kiger, Michelle E & Varpio, Lara. (2020). Thematic analysis of qualitative data: AMEE Guide No. 131. *Medical Teacher*, 42(8):846-854/ doi: 10.1080/0142159X.2020.1755030.
- Ramezani, Mohammad Javad & Borzooei, Mohammad Reza (2018). Strategies for Enjoining Good and Forbidding Wrong in Cyberspace. *International Multidisciplinary Journal of PURE LIFE (IMJPL)*, 5(15): 109-147.
- Vleuten, Cees van der; Freeman, Adrian & Collares, Carlos Fernando. (2018). Progress test utopia. *Perspect Med Educ*, 7(2):136-138/ doi: 10.1007/s40037-018-0413-1.

